

ה'תשס"ז	
חודש	מספר
אדר	1
שבט	2
אדר	3
שבט	4
אדר	5
שבט	6
אדר	7
שבט	8
אדר	9
שבט	10
אדר	11
שבט	12
אדר	13
שבט	14
אדר	15
שבט	16
אדר	17
שבט	18
אדר	19
שבט	20
אדר	21
שבט	22
אדר	23
שבט	24
אדר	25
שבט	26
אדר	27
שבט	28
אדר	29
שבט	30
אדר	31
שבט	32
אדר	33
שבט	34
אדר	35
שבט	36
אדר	37
שבט	38
אדר	39
שבט	40
אדר	41
שבט	42
אדר	43
שבט	44
אדר	45
שבט	46
אדר	47
שבט	48
אדר	49
שבט	50
אדר	51
שבט	52
אדר	53
שבט	54
אדר	55
שבט	56
אדר	57
שבט	58
אדר	59
שבט	60
אדר	61
שבט	62
אדר	63
שבט	64
אדר	65
שבט	66
אדר	67
שבט	68
אדר	69
שבט	70
אדר	71
שבט	72
אדר	73
שבט	74
אדר	75
שבט	76
אדר	77
שבט	78
אדר	79
שבט	80
אדר	81
שבט	82
אדר	83
שבט	84
אדר	85
שבט	86
אדר	87
שבט	88
אדר	89
שבט	90
אדר	91
שבט	92
אדר	93
שבט	94
אדר	95
שבט	96
אדר	97
שבט	98
אדר	99
שבט	100

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle

Postbus 194, 8000 AD Zwolle

Internet: www.judaica-zwolle.nl Email: info@judaica-zwolle.nl

Verschijnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 20, Nummer 4 / Tammoez 5767 - Juli 2007

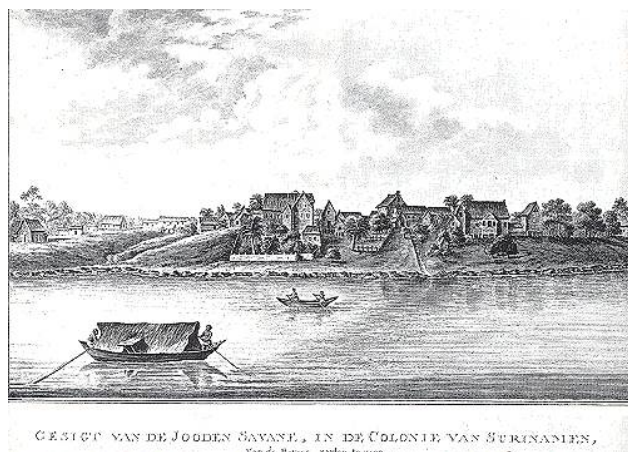
OPLAGE 385 EXEMPLAREN - ABONNEMENT €7,00 - POSTGIROREKENING 259272

JODENDOM OP VAKANTIE

Van de redactie

Op 2 juni j.l. was het 20 jaar geleden dat de Stichting Judaica Zwolle werd opgericht. Dat lustrum zullen we op bescheiden wijze vieren op zondag 4 november a.s. bij gelegenheid van de 9e Samuel-Hirschlezing. Het is niet de tijd voor grootse feestelijkheden. De afgelopen twee jaar heeft het bestuur veel moeite moeten doen de stichting op de been te houden. De verleden jaar ingezette koerswijziging om meer met vrijwilligers te gaan werken voor allerlei activiteiten begint zijn vruchten af te werpen. De cursuswerkgroep heeft de afgelopen maanden enthousiast aan een nieuw programma gewerkt. Het bulletin wordt nog altijd volgeschreven en verstuurd. En er kan zowaar gemeld worden dat per 1 juli een nieuwe penningmeester is aangetreden: Bote Mikkers zal Johan Kelholt in die functie opvolgen. Waar de Stichting Judaica voor nu even behoefte aan heeft, is vakantie. En dat is wat dit nummer u te bieden heeft.

Als je op vakantie bent kun je soms op plekken van joodse geschiedenis stuiten waar je die niet verwacht zou hebben. Dat overkwam Theo van Beusekom en zijn vrouw Helen bij een bezoek aan Suriname. De plaats heet Jodensavanne en blijkt een Nederlands-joodse geschiedenis vanaf de 17e eeuw te hebben. Hij stuurde ons foto's en wees ons op enkele informatieve websites, waarvoor onze hartelijke dank. De redactie maakte er voor u een verhaal van. Mocht u ooit overwegen uw vakantie in Suriname door te brengen, dan is Jodensavanne zeker de moeite waard om een bezoek aan te brengen.

Eveneens op vakantie, maar nu in Litouwen, stuitte Wim Neevel op oude synagogen van een joodse groepering die altijd in de marge van het jodendom geopereerd heeft: de Karaïeten. Hij schreef er een artikel over dat we u niet willen onthouden. Wellicht inspireert het u op uw vakantie zelf op onderzoek uit te gaan en met een ervaring rijker thuis te komen.

Wie het deze zomer dicht bij huis wil houden, kan van 15 juli tot 16 september terecht in het Joods-Historisch Museum, waar een tentoonstelling loopt over de flamboyante actrice Sarah Bernhardt, een joodse feministe avant la lettre en ooit vereeuwigd in de bekende stripserie Lucky Luke, hoewel daar van haar joodse origine niets meer te merken valt. Dick Broeren schreef er een bijdrage over die u vast en zeker aanzet de reis naar Amsterdam te maken om de tentoonstelling te bezichtigen.

En dan besteden we nog aandacht aan het afscheid van Johan Kelholt als penningmeester, en wijzen we u op de Judaica-agenda met een verwijzing naar het nieuwe cursusprogramma. De redactie wenst u een heerlijke zomer en hoopt u in het najaar weer van dienst te kunnen zijn met een nieuwe jaargang van het bulletin.

DE JODENSAVANNE

Van de redactie

Jodensavanne is de naam van het gebied waar in de 17e t/m 19e eeuw Portugese joden gevestigd waren in Suriname. Jodensavanne ligt op de rechter oever van de Surinamerivier ongeveer 50 km ten zuiden van Paramaribo, de hoofdstad van Suriname. De plaats ligt in het district Para bij de Cassiporakreek, een zijrivier van de Surinamerivier. Het wordt sinds 1832 niet meer bewoond. Jodensavanne vormt een deel van de Nederlandse geschiedenis dat aan weinigen in ons land bekend is. Hoe kwamen deze Portugese joden daar terecht, hoe hebben zij daar geleefd en hoe kwam het dat zij het gebied weer verlaten hebben?

De Braziliaanse periode

In de 16e eeuw vluchtten veel joden uit Spanje en Portugal om aan vervolging, marteling en doodstraf door de inquisitie te ontkomen. Een deel van hen kwam terecht in de Nederlanden, waar zij zich als Sefardische (Zuid-Europese) joden onderscheidden van de Asjkenazische (Midden- en Oost-Europese) joden. Sommige van de Sefardische joden die uitweken naar Holland, vertrokken later naar de Hollandse koloniën, soms vanwege het klimaat, soms vanwege religieuze problemen met hun mede-joden in Amsterdam. Zij die naar Zuid-Amerika vertrokken, vestigden zich aanvankelijk niet in Suriname, maar in Brazilië. Dat deel van Zuid-Amerika was in de 16e eeuw veroverd door de Portugezen en sinds die tijd waren Portugese joden betrokken bij de financiering en leiding van de suikermolens aldaar en bij de verhandeling van de suiker. Ook namen ze actief deel aan de handel in brazielhout, katoen, leer en andere koloniale producten.

Aan het begin van de 17e eeuw lieten echter ook de Engelsen, Fransen en Hollanders hun oog op de West-Indiën vallen. Zij gingen ertoe over stukken van de nieuwe wereld te veroveren. Vanaf 1630 werd Recife een wingewest van de West-Indische Compagnie te midden van een door Portugal overheerst gebied. Vooral na 1634 werden Sefardisch-joodse migranten met beloften van godsdienstvrijheid en lage belastingen door de Hollandse overheid aangetrokken om zich daar te vestigen. De zevenjarige regeringsperiode van 1637 tot 1644 van Graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen (ook wel "Maurits de Braziliaan" genoemd) is tot op heden in de Braziliaanse herinnering blijven bestaan als een Gouden Tijd.

Graaf Maurits (niet te verwarren met prins Maurits) was de zoon van een broer van Willem van Oranje. Hij leefde van 1604 tot 1679. Bij zijn aantreden als gouverneur nodigde hij kunstenaars, wetenschappers, cartografen en administratief personeel uit naar de kolonie te komen om te helpen Brazilië te ontwikkelen en de immigratie te bevorderen. Zo bereikte hij dat zijn Mauritsstad of Mauritiopolis (het huidige Recife) een grandeur en uitstraling kreeg die nog nooit eerder op het Amerikaanse continent vertoond was. In de jaren van zijn bewind kwam het tot een wapenstilstand tussen de Hollandse bezetters en de reeds in die streken gevestigde Portugezen. De graaf verzette zich tegen de

West-Indische Compagnie die gericht was op handelsbelangen. Hij zette zich vooral in voor een vreedzaam samenleven met de lokale bevolking. Tevens stelde hij de vrijheid van geloof in, zodat katholieken, calvinisten en joden in harmonie konden werken en samenleven.

De Mauritiaanse periode kenmerkte zich door geheel nieuwe en in de Nieuwe Wereld ongehoorde experimenten. Mauritsstad werd gebouwd volgens een stedelijke ontwerp van Pieter Post op basis van de nieuwste ontwikkelingen van die tijd. De eerste botanische tuin en de eerste dierentuin op het Amerikaanse continent werden er aangelegd. De eerste systematische berekeningen op meteorologisch gebied werden er gemaakt en de eerste astronomische observaties met Europese telescopen op het Amerikaanse continent hadden er plaats. Het was ook daar dat het eerste parlement bijeen kwam. In dit Recife van de graaf van Nassau verrees in de Jodenstraat, de huidige Rua do Bom Jesus, de eerste (recentelijk gerestaureerde) synagoge op het Amerikaanse continent, bestemd voor de Sefardische joden.

In de laatste jaren van graaf Maurits' bewind begon de sfeer in Recife echter te verslechteren. Ondanks de belofte van vrijheid van godsdienst, ontwikkelde zich ook in Recife weldra antisemitisme voornamelijk veroorzaakt door jaloezie en wantrouwen. In 1643 schreef ene Balthasar van de Voorde, raadsheer in Recife, aan de Staten van Zeeland: "Wij regeren over het land en zijn bewoners, maar de Portugeze-joden [de Sefardische joden; red.] regeren over onze eigendommen". Daarna veranderde de sfeer snel. Kredietverstrekkers eisten hun geld op, kredietontvangers moesten onderduiken of verdwijnen. Ook de druk van de Portugezen in de omringende streken nam toe. In 1644 werd Graaf Johan Maurits, door de Staten-Generaal naar Holland teruggeroepen. De situatie werd daardoor zo gevaarlijk dat veel Sefardische joden Brazilië met de prins verlieten en hun rijkdom met zich meenamen. Vijf jaar later behaalden de Portugezen een belangrijke overwinning op de Hollanders in de Tweede Slag bij Guararapes. Rond 1654 waren de Nederlanders overwonnen en keerde de controle over heel Brazilië terug in Portugese handen. Een groep Sefardische joden uit Recife had zich toen inmiddels gevestigd in Nieuw Amsterdam

(het huidige New York) en stichtte daar de eerste joodse congregatie.

Suriname

Ook het ten noorden van Brazilië gelegen gebied van de Guyana's, waartoe Suriname behoort, is lange tijd het toneel geweest van elkaar onderling bestrijdende Europese handelsnaties. Hier waren het Engeland, de Nederlanden en Frankrijk, die pas aan het begin van de 19e eeuw tot een stabiele verdeling van het gebied zouden komen. In 1616 bijvoorbeeld vestigden de Nederlanders zich in het huidige Engels-Guyana, waar de West-Indische Compagnie een fort bouwde langs de Essequibo Rivier. In 1639 streken de eerste joodse kolonisten uit Holland, Portugal en Italië in Suriname neer. Zij vestigden zich in de oude hoofdstad Torarica en begonnen onmiddellijk in de omgeving suikerplantages op te richten. In de jaren daarna, waarschijnlijk omstreeks 1650, hebben zij zich ook gevestigd in het gebied dat later Jodensavanne genoemd zou worden en dat meer stroomopwaarts lag aan de Surinamerivier. De eerste Europese kolonie in Suriname werd echter niet door de Hollanders, maar door de Engelsen gesticht in 1652 onder leiding van Lord Willoughby, die gouverneur van Barbados was. De Engelse kolonisten vestigden zich onder zijn leiding ook in het gebied van Jodensavanne.

De joodse immigratie in Suriname kende echter verschillende "golven". In 1659 kreeg de Sefardische jood Joseph Nunes de Fonseca (waarschijnlijk in 1620 geboren in Recife), later bekend onder de naam David Cohen Nassy (David de Leider) toestemming van de West-Indische Compagnie een kolonie te stichten in Cayenne het latere Frans-Guyana. Vijf jaar later in 1664 werd Cayenne echter door de Fransen op de Hollanders veroverd. Op 20 augustus 1664 verliet David Nassy Cayenne, samen met zijn medejoden, en vestigde zich in Suriname in Cassipora. Dat lag enkele mijlen meer stroomopwaarts dan de oude hoofdstad Torarica. Vervolgens vestigden zij zich ook in Jodensavanne, dat ten noorden van Cassipora aan de rechteroever van de Surinamerivier lag. Suriname was toen echter nog in handen van de Engelsen. Na een jaar, op 17 augustus 1665, kreeg de joodse gemeenschap in Suriname van de Engelsen vrijheid van godsdienst en het recht synagogen en scholen te stichten. In 1666 werd deze Hollandse vestiging vernield door Engelse settlers, die al vanaf 1652 in deze streken gevestigd waren. Onder de Engelsen bevonden zich waarschijnlijk ook asjkenazische joden. Pas een jaar later in 1667 kwam Suriname in Nederlandse handen, toen het door Abraham Crijnsen op de Engelsen veroverd werd in de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog. De door de Engelsen gegeven rechten van de joden liet hij in stand.

In datzelfde jaar, op 31 juli 1667, ruilde de Nederlanders bij het Verdrag van Breda hun Noord-Amerikaanse kolonie Nieuw-Holland inclusief Nieuw-Amsterdam (het latere New York) voor de suikerplantages in Suriname. Twee jaar na deze Vrede

van Breda, waarbij Suriname definitief Nederlands gebied werd, kregen de joden in Suriname officieel toestemming voor het stichten van een kolonie inclusief een synagoge en een begraafplaats. De nieuwe kolonie, enkele kilometers van Cassipora, kreeg later de naam *Jodensavanne*. In 1683 werd Suriname verkocht aan de West-Indische Compagnie en werd bekend onder de naam Nederlands-Guyana. De Nederlanders dreven handel met de Indianen en stichten suikerplantages. De kolonie ontwikkelde zich als een agrarische economie gebaseerd op Afrikaanse slavenarbeid.

De Congregatie van Cayenne

De eerste joden in Suriname leefden dus tussen de Hollandse en Engelse kolonisten, eerst in Torarica, de toenmalige hoofdstad, later toen hun aantal groter werd ook in Cassipora en in Jodensavanne. Volgens hun eigen archieven werd de "Portugees-Joodse Congregatie van Suriname" gesticht in het joodse jaar 5422 (1661/1662). Na de komst van de groep van David Nassy werden zij ook wel de "Congregatie van Cayenne" genoemd. Zolang Suriname Engels gebied was, ontvingen de joden belangrijke privileges van de Engelse Kroon. Deze privileges werden, zoals we al zagen, herbevestigd door de Hollanders, nadat Suriname in 1667 door Abraham Crijnsen was ingenomen. Tussen 1665 and 1667 werd in Jodensavanne de eerste houten synagoge gebouwd op het land van Baruch da Costa en Selomoch de Solis. De rijke joodse plantagehouder Samuel Nassy schonk in 1682, 1685 and 1691 stukken grond aan de joodse gemeente. In 1685 verscheen een tweede synagoge, nu van steen. De joodse gemeente, de *Kahal Kadosj* ("Heilige Congregatie"), werd evenals haar synagoge *Beracha Ve Salom* ("Zegen en Vrede") genoemd. Deze congregatie was een "filiacao" (dochter) van de Portugees-joodse Congregatie van Amsterdam en volgde dezelfde ritus. Het "College van Senhores do Mahamad" bestond (in 1785) uit vier Parnassijns (bestuurders) en een Gabai (koster). De oud-leden van de Mahamad werden "Adjunctos" genoemd. Zij vormden samen met het College van de Mahamad de "Juncta", het bestuur van de gemeente. De Mahamad trad ook op als hof voor civiel rechtelijke zaken.

Dat het bezit van grond en opstallen door de joden voor de Hollandse overheid geen vanzelfsprekende zaak was, kan opgemaakt worden uit de eerste zogenaamde grondbrief (van 12 september 1691). Daarin wordt door gouverneur Van Scharphuizen aan de Joodsche Natie een stuk grond van honderd akkers in allodiaal, d.i. absoluut eigendom en erfelijk bezit "afgestaan" tot gebruik van haar synagoge, voor begraafplaats van haar doden en voor erven tot behuizing, grond waarop zij al decennia lang leefden. Die grondbrief luidt:

"Permitteeren en Vergunnen mits deesen in allodialen eigendom en Erfelijke bezittinge aan de Joodsche Natie tot gebruik van haar synagoge, begraafplaats haerer doode etc.: een stuk Lands, groot Een hondert akkers,

gelegen aan de Oostseide van de rivier Suriname, ter plaatse daar alsnu haare synagoge staat, naementlijk twintigh kettingen op de Face van de rivier, soodat tien kettingen zich nae beneeden en tien nae boven strecken, gaande voorts de rest landwaerts in, op welck plaats (alsoo deselve voor een gemeen Landt werd gehouden en gereeckent) een ieder syne huysinge en Erve sal vermoogen te setten en hebben, en ook die geene die aldaar bereets haare huysingen en Erven hebben, zullen deselve aldaar moogen behouden en onbekommert genieten en bewoonen".

Een tweede "Heilige Land"

Het dorp in Jodensavanne was gebouwd op een heuvel en gunstig gelegen in de buurt van drie natuurlijke bronnen. Een daarvan leverde zuiver water, de tweede warm water en de derde was geneeskrachtig. Het water van die derde werd zelfs naar Europa geëxporteerd. Behalve de van steen opgetrokken synagoge met de naam *Beracha Ve Salom* ("Zegen en Vrede") waren er twee begraafplaatsen met veel witmarmeren stenen. De oudste was gelegen aan de Cassiporakreek, de andere lag dicht bij de synagoge. De joden van Jodensavanne legden plantages aan en produceerden suiker. Zij zagen Jodensavanne als een tweede "Heilige Land". Veel van hun plantages kregen Bijbels-Hebreeuwse namen: Be'ersjeba, Carmel, Mahana'im, Dothan, Soccoth, Moriah, Nahamou, Hebron, Rama etc.

Ondanks deze optimistische kijk op hun omgeving, was het leven in Jodensavanne in de 17e en 18e eeuw niet altijd even comfortabel. In 1689 en 1712 werd Suriname aangevallen door de Fransen, die de kolonie plunderden en veel schade veroorzaakten ook aan de joodse planters. Ook werden zij regelmatig aangevallen door indianen en maronen (gevluchte slaven). Dan werden de aanvallers verdreven en opgejaagd tot in de jungle. Verschillende joodse commandanten zijn bekend die leiding gaven aan dit soort operaties. Onder hen bevonden zich Samuel Cohen Nassy en David Nassy. De laatste joeg zelfs op de aanvallers op Jom Kippoer. Hij stierf in 1734 tijdens of kort na een van

Restanten van de joodse begraafplaats

zijn campagnes. Andere joodse commandanten waren Jacob d'Avilar (1718), Isac Arias en Abraham de Britto, die de moord op Manuel Pereira door maronen wraken, voorts kapitein Naar (1749) and Isac Nassy, die door maronen werd gedood in 1750.

Aan het eind van de 17e eeuw en het begin van de 18e ontstonden er problemen tussen de Surinaamse joden en de Nederlandse overheid. Hun privileges uit de daaraan voorafgaande tijd, zoals het sluiten van huwelijken, het openen van winkels op zondag en het uitoefenen van eigen rechtspraak, stonden onder kritiek. In 1767 cumuleerden de vijandigheden zelfs in overwegingen om een ghetto voor de joden op te richten in Paramaribo. Maar ondanks deze problemen was Suriname in het algemeen een plaats voor joden waar zij een beter leven konden hebben dan waar ook in de wereld. In 1730 waren van de 400 plantages in Suriname er 115 in joods bezit. Belangrijke namen van joden in de vroegste periode waren:

- David Mercato, die in 1663 een nieuwe manier van het bouwen van suikermolens uitvond;
- Joseph Nassy, commandant over de rivieren Sinamery, Iran en Connamawe in 1668;
- Isack Meza;
- Samuel Nassy and Jacob Perera, leden van de Burgeroorlogsraad in 1677;
- Abraham Nunes, een landmeter in 1682;
- Samuel Nassy, Vrederechter in 1684;
- Samuel de la Parra;
- Josua Servatty Pina.

Recessie

Na de bloeiperiode in de 17e en begin 18e eeuw, vond er echter een economische recessie plaats in de 2e helft van de 18e eeuw (1765-1775). Deze werd veroorzaakt door de toename van grote leningen - in het bijzonder door de firma "Deutz" in Amsterdam -, die niet gebruikt werden voor verbetering van de landerijen, maar die vaak onverstandig werden gependend, wat voortdurend resulteerde in uitstel van betaling. De bewoners begonnen Jodensavanne te verlaten en

*Ruïne van de synagoge van Jodensavanne in 2006
(Foto: Theo van Beusekom)*

verhuisden naar de opkomende, nieuwe hoofdstad Paramaribo. In 1719 was daar al de synagoge *Neve Salom* ("Huis van Vrede") gebouwd, die in 1735 verkocht was aan de Asjkenazische joden. De Sefardische joden begonnen in datzelfde jaar nog met de bouw van hun eigen synagoge in Paramaribo, die zij *Sedek Ve Salom* ("Gerechtigheid en Vrede") noemden. Dit gebouw was voor de Sefardiërs slechts een "Casa de Oracao" ("Huis van gebed"). Hun "echte" synagoge lag nog altijd in Jodensavanne. Voor het viere van de joodse feestdagen kwamen zij in grote getale naar Jodensavanne terug. De synagoge aldaar werd nog lang in ere gehouden en op 12 oktober 1785 werd het eeuwfeest er nog groots gevierd. Maar dat nam niet weg dat na verloop van tijd er in Jodensavanne nog maar ongeveer 20 verarmde families woonden, die in hun bestaan voorzagen hoofdzakelijk door handel te drijven met de militaire bezetting langs het Cordonpad, een beschermende zone om het gebied van de plantages heen. In 1791 waren nog slechts 46 van de 600 plantages in joodse handen, hoewel er 447 joden in Suriname woonden.

In 1832 legde een grote brand, die kwaadwillig gesticht werd, haast alle woningen in Jodensavanne in de as. Sindsdien woonde men er niet meer. Desondanks werden nog tot omstreeks 1860 diensten gehouden in de synagoge. De plaats werd daarna overwoekerd door het oerwoud en van de synagoge bleef slechts een ruïne over.

Tot aan 1835 was het aantal joden in Suriname toegenomen tot 719, maar daarna nam het geleidelijk af tot 607 in 1885 en 558 in 1912. In 1993 werd het aantal op minder dan 200 geschat.

Pogingen tot herstel

In de 20e eeuw zijn er verschillende pogingen geweest Jodensavanne in ere te herstellen. In 1906 werden door toedoen van de godsdienstleraar Hilfman de ruïne van de synagoge en de begraafplaats opgeknapt. Maar na korte tijd werd alles weer aan zijn lot overgelaten en nam de jungle het weer in bezit. De claim van de Nederlandse Portugees-Israëlitische Gemeente op het eigendom van Jodensavanne werd in 1907 niet erkend door de koloniale overheid. Een beroep op de minister van de Koloniën in 1908 had geen succes. Een poging van de heer Oudschanz Dentz in 1927 om geld in te zamelen voor de reconstructie van de ruïne, bleef zonder resultaat. Na jarenlang een betwist gebied te zijn geweest, werd de Jodensavanne in 1937 toegevoegd aan de Rijksdomeinen.

Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werd in maart 1942 Jodensavanne een interneringskamp voor NSB'ers uit het toenmalige Nederlands-Indië. De geïnterneerden moesten het dorp schoon maken. Ruim 436 graven werden blootgelegd. Slechts 59 opschriften heeft men kunnen ontcijferen. In 1946 vertrokken de NSB'ers en weer werd Jodensavanne verwaarloosd.

In 1967 werd door de TRIS, de Nederlandse Troepenmacht in Suriname, Jodensavanne opnieuw in een behoorlijke staat gebracht. Bij die gelegenheid

Decoratie op een grafsteen op de begraafplaats van Jodensavanne

werd nog een aantal graven ontdekt. Ook op de oude begraafplaats bij de Cassipora-kreek werden 250 grafstenen gevonden. Het oudste graf dat is gevonden, dateert uit het jaar 1667. Behalve de ruïne van de synagoge zijn nog de resten aan te wijzen van de bakkerij, slachterij en van een ritueel bad. Ook is de geneeskrachtige bron weer teruggevonden. In 1968 werd een serie postzegels uitgegeven, speciaal gewijd aan Jodensavanne.

Op 11 oktober 1971 werd met medewerking van de overheid de Stichting Joden Savanne (SJS) opgericht en konden de ruïnes van de synagoge en de begraafplaats wederom worden gerestaureerd. Er werden stappen ondernomen om een openluchtmuseum in Jodensavanne te vestigen. Het plan werd uitgevoerd in 1973 en op 14 augustus van dat jaar vond de officiële ingebruikstelling van het complex plaats. Een klein traditioneel huis uit de Wagenwegstraat in Paramaribo werd herbouwd op het terrein om de bezoekers van accommodatie te voorzien. Aanvullende faciliteiten en een opzichterswoning werden gebouwd op een onopvallende plek. In de jaren daarna werd de Savanne een aantrekkelijke en populaire plek voor de bevolking van Suriname.

Informatiebord met afbeelding van de synagoge Beracha Ve Shalom (Foto: Theo van Beusekom)

Tot aan 1980 hield de SJS de Jodensavanne in goede conditie. Plannen werden ontwikkeld om het dorp compleet te herbouwen voor het toerisme. Ongelukkig genoeg werden alle plannen verstoord in de jaren 1980-'81. De aangrenzende dorpen Redidotti en Carolina en de plantage Blakawatra werden het toneel van een Indianenopstand, waarbij Jodensavanne niet gespaard bleef. Het museum en het gebouw van de archeologen werden verwoest. De voorwerpen uit het museum werden gestolen of beschadigd. Voor een reconstructie ontbrak in de jaren daarna het geld en dus konden de bezoekers alleen nog de ruïnes van de synagoge en de begraafplaats bezichtigen.

Desondanks bleef de interesse in Jodensavanne bestaan. Steeds opnieuw kwamen er bezoekers om iets over de verleden van de joodse gemeenschap in Suriname aan de weet te komen. In 1997 werd Jodensavanne opgenomen op de lijst van de 100

belangrijkste culturele monumenten van de wereld. Het gevolg was dat in februari 1998 een nieuwe commissie werd opgericht om het herstel van Jodensavanne te bewerkstelligen. De synagoge, de beide begraafplaatsen, de bronnen en alle voorwerpen zouden hersteld moeten worden en opengesteld voor het publiek. In februari 1999 was het hele gebied weer opgeknapt. Een nieuwe aanlegplaats was aangelegd en een bescheiden bezoekerscentrum opgericht. Sindsdien kan Jodensavanne de bezoekers weer ontvangen en informeren over een van de oudste joodse vestigingen in de Nieuwe Wereld.

Bronnen

www.suriname.nu/201cult/joodsgem01.html
www.brazilianembassy.nl/nederlands/emb_12.htm
www.cq-link.sr/personal/debye/geneal/index.html
Wikipedia, onder: Jodensavanne

Sarah Bernhardt - De Kunst van het Grote Drama

Bij de gelijknamige tentoonstelling in het Joods Historisch Museum*

Door Dick Broeren

Eerlijk gezegd kende ik de naam Sarah Bernhardt alleen uit de geschiedenisles, van de prachtige posters van Alphonse Mucha en van de gelijkname strip uit de roemruchte 'Lucky Luke'-serie. Maar nu er naar het JHM een prachtige tentoonstelling over deze wereld-actrice uit het Jewish Museum New York is komen overwaaien ben ik me wat gaan verdiepen in het leven van deze meer-dan-levensgrote icoon uit de negentiende eeuw.

Je valt dan van de ene verbazing in de andere verwondering. Alles heeft deze vrouw in haar leven zelf geënceneerd, ze bedreef een voor die tijd ongekende PR. Opzettelijk vervalste ze blijkbaar haar eigen geboorte akte, evenals haar doopbewijs, verzoon een naam voor haar moeder, Judith van Hard en een onbekende vader, Edouard Bernhardt, sprak onduidelijke anecdotes nooit tegen, integendeel, ze verzoon ze zelf en pas onlangs heeft Harmen Snel van het Stadsarchief van Amsterdam de afstamming en de achtergrond van de familie van Sarah Bernhardt onthuld. Haar joodse moeder heette Julie Bernhardt en woonde met haar ouders in Amsterdam. Grootvader Moritz Bernhardt was in Amsterdam geboren en reisde als oogheekundige door heel Europa. Grootmoeder Sara Hartog was koorddanseres en eveneens een geboren Amsterdamse. Wie Sarah Bernhardts vader was blijft ondanks alle mogelijke geruchten en speculaties echter onbekend.

Toen de kleine Sarah dan ook op 22 of 23 oktober 1844 in Parijs geboren werd, was haar moeder onder de beroepsnaam 'Youle' als courtisane werkzaam. In die tijd was dit een beroep dat zeker in de hogere kringen geaccepteerd werd en door bepaalde vrouwen gezien werd als een manier om een min of meer zelfstandig bestaan te leiden.

Haar flamboyante leefstijl was er de oorzaak van dat Youle eigenlijk geen tijd had voor een baby, het kind werd dan ook uitbested aan, wat toen gebruikelijk was, een min. Toen ze wat groter was geworden werd ze in een pensionaat opgevangen en van daar verhuisde ze naar een klooster. Ze was een moeilijk, grillig kind, had een zwakke gezondheid, en gaf op een gegeven ogenblik te kennen dat ze non wilde worden waarop in 1859 een van de minnaars van haar moeder, de Duc de Morny, een halfbroer van Napoleon III, ingreep. Hij speelde het klaar de 15-jarige Sarah geplaatst te krijgen op het Conservatoire de Musique et Déclamation de Paris, een door de regering gesubsidieerde toneelschool. Men beschouwde haar daar nu niet direct als een veelbelovende student en met haar graatmagere figuur en overdadige kroeskop maakte ze weinig indruk. Hoewel ze met sommige docenten goed kon opschieten vond ze de methoden van de Conservatoire achterhaald en liet dat ook weten. Haar heftige scheldbuien waren berucht.

In 1862 werd ze, wederom dankzij de invloed van de Duc de Morny, op proef aangesteld bij de roemruchte Comédie-Française. Dat leverde niet genoeg op en daarom probeerde ze ook maar, evenals haar moeder in haar levensonderhoud te voorzien als courtisane. Haar carrière bij de Comédie was van korte

duur nadat ze een gevierde hoofdrolspeelster, die zich tegenover haar jongere zus onbeschoft had gedragen, in het openbaar een klap in het gezicht had gegeven. Een poosje werkte ze bij het Théâtre du Gymnase-Dramatique. Maar ook daar het ging niet goed met haar en ze begon zich af te vragen of ze wel geschikt was voor het toneel. Ze werd de maitresse van Henri, Prince de Ligne en in 1864 werd haar enige kind geboren, de latere auteur Maurice Bernhardt. Deze Henri zou de eerste zijn in een lange reeks minnaars, beroemde mannen zoals schrijver Victor Hugo, de acteur Lou Tellegen, de Prins van Wales, - de latere koning Edward VII -, Gustav Doré etc. Weer later raakte ze zo intiem en hartstochtelijk bevriend met de 14 jaar jonger Franse impressionistische schilder Louise Abbema dat het gerucht ging dat ze een lesbische relatie hadden.

Het is overigens op dit vroege tijdstip in haar carrière dat ze bewust begint aan een proces wat we tegenwoordig 'image-building' zouden noemen. Zo gaat het verhaal dat ze regelmatig in haar doodskist sliep om zich mentaal voor te bereiden op de door haar zo geliefde rollen in toneelstukken waarin de heldin aan het eind stierf. Er bestaat zelfs foto's waarop ze op deze manier poseert. Dat moet nog een heel gedoe geweest zijn want de fotografie stond toen noch in de kinderschoenen.

In 1866 ondertekende ze een contract bij het Odéon theatre en slaagde ze er in tijdens de zes jaar dat ze in dit theater werkte haar reputatie te vestigen, niet in het minst omdat ze terecht gekomen was in een groep gelijkgestemde hardwerkende collega's. Ze had al geschitterd in rollen in stukken van Shakespeare en Alexandre Dumas-père, toen ze in 1869 'doorbrak' in de rol van de minstreel Zanetto in *Le Passant* van François Coppeé. Napoleon III was zo onder de indruk van haar spel en persoonlijkheid dat zij speciaal op zijn verzoek/bevel voor hem de rol nog een keer speelde. Vanaf dat moment kon haar carrière niet meer stuk en begon haar triomftocht in de wereld van het toneel. Al gauw werd ze gevraagd in heel Europa en begon ze de

titel '*La Divine Sarah*', de Goddelijke Sarah, te dragen, een eretitel die haar nimmer heeft verlaten.

Bij alles wat er over haar gezegd wordt valt het niet te ontkennen dat ze ook een moedige vrouw was. Haar joodse afkomst heeft ze nimmer onder stoelen en banken gestoken. Speciaal op haar verzoek was op een poster van Mucha haar hoofd omringd met zespuntige sterren. En toen in Frankrijk de Dreyfuss-affaire losbarste en Emile Zola naar Engeland moest vluchten vanwege zijn beroemde brief '*J'accuse*', nam Sara de pen ter hand en betuigde openlijk en niet mis te verstane woorden steun aan Zola. En men accepteerde dat want was zij niet '*La Divine Sarah*'? Als de goden spreken, zwijgt immers de mens.

Ze werd door het franse publiek op de handen gedragen, zeker toen zij tijdens de voor Frankrijk zo desastreus verlopen Frans Duitse oorlog (1870-1871) in het Odéon theater een militair hospitaal opzette. Na de oorlog bewees het heropende Odéon eer aan Victor Hugo met een productie van zijn toneelstuk-op-rijm *Ruy Blas*. Als Koningin Maria betoverde Bernhardt haar publiek met haar lyrische heldere stem die door bewonderaars omschreven werd als een 'gouden bel', door zure critici met een gillende fluit. Een stem die we ook vandaag nog kunnen beluisteren, want toen ze in de tachtiger jaren van die eeuw in Amerika op tournee was, bezocht ze ook Thomas Edison in New York City, waar haar stem werd vastgelegd op wasrollen, o.a. tijdens de eerste lezing van *Phèdre* van Jean Racine. Terug in Frankrijk schilderde niemand minder dan Henri de Toulouse-Lautrec haar in de rol van de tragische heldin in dit stuk. En tussendoor trouwde ze ook nog met Jacques Damala, een Griekse officier die acteur was geworden. Het huwelijk hield 7 jaar stand maar eindigde met de dood van Damala, voornamelijk te wijten aan zijn verslaafdheid aan morfine.

Bernhardt was ook een van de allereerste grote actrices die in stomme films durfde op te treden, waarin ze debuteerde als Hamlet in *Le duel d'Hamlet* in 1900, ze was toen 56! 'Durfde', want allen die toen toneel bedreven keken met diepe minachting en argwaan neer op dit nieuwe fenomeen. Ook liet ze – ver haar tijd vooruit - twee biografische documentaires maken in 1912 over 'Sarah thuis'. Zelfs toen in 1915 ten gevolge van een fatale val haar rechterbeen geamputeerd moest worden, weigerde ze te stoppen en vervolgde ze haar carrière in een rolstoel en speelde op het toneel haar rollen zitten. Op 26 maart 1923 kwam er een eind aan het turbulente leven van deze vrouw, die op veel terreinen gezichtsbepalend is gebleken in de negentiende eeuw. Ze stierf in de armen van haar zoon Maurice en ligt begraven op Le Père Lachaise begraafplaats in Parijs, waar haar tombe nog steeds bezoekers trekt en waar nog vaak door bewonderaars bloemen worden gelegd. Op haar graf staan de woorden: *Ci-gît Sarah, Qui survivra.*

* De tentoonstelling duurt van 15 juli a.s. tot 16 september 2007. Zie verder: www.jhm.nl en www.perelachaise.com/perelachaise.htm

De Karaïten in Jiddisjland

Door Wim Neevel

“Wie kent het oude mopje niet van de Jood op een onbewoond eiland die daar twee sjoels bouwt, één waar hij soms naar toe gaat en één waarin hij voor geen prijs gezien wil worden? Onze wijzen zeggen dat het Joodse volk slechts eenmaal in de geschiedenis een eenheid is geweest: toen men voor de berg Sinaï stond en de Tora ontving. Onze geschiedenis is vol schisma's van Farizeeën, Sadduceeën en Essenen tot Karaïten en Rabbanieten, tot Chassidim, Mitnagdim en Maskilim, Zionisten, anti-Zionisten en Bundisten en in onze dagen orthodoxe en liberale Joden.” Met deze woorden begon rabbijn Lilienthal vorig jaar het artikel “Er is meer dan één manier om Joods te zijn”.¹ Wie zijn die Karaïten eigenlijk? En alweer de vraag: “Wie is Jood?”

Al een aantal jaren gaan wij op vakantie naar “Jiddisjland”. Dit geografisch niet bestaande land werd in het Engels “The Pale” (omsloten ruimte) genoemd of ook wel “The Jewish Pale of Settlement”. Vanaf het eind van de 18^e eeuw is het eigenlijk een gigantisch getto van Joodse gemeenschappen geweest - omringd door een denkbeeldige muur - dat zich uitstreckte van Polen tot de Oekraïne en Wit-Rusland, en van Roemenië tot Litouwen. Afgelopen jaar hebben mijn vrouw en ik, zoals een groeiend aantal Nederlanders, voor het eerst kennis gemaakt met de Baltische landen en er een wonderlijke wereld met een rijke en bewogen geschiedenis ontdekt. Niet ver van Vilnius, de hoofdstad van Litouwen, ligt in een idyllische omgeving de oude stad Trakai, ooit in het verre verleden de hoofdstad van (Oost-)Litouwen. Met z'n bossen, meren en de grote gotische eilandburcht - gebouwd in de 14e eeuw en bijzonder bezienswaardig - is Trakai een geliefde bestemming voor Litouwers en buitenlanders. Maar onze belangstelling ging toch ook vooral uit naar aspecten van het “Jiddisjland”.

Bij ons bezoek aan Trakai hoorden wij voor het eerst dat daar (nog steeds) Karaïten wonen, al is hun aantal drastisch teruggelopen tot onder de 300. Ze vormen een hechte gemeenschap, veelal wonend in hun houten huizen (zie foto 1) en het is ze gelukt om hun eigen geloof, taal en cultuur door de eeuwen heen te behouden. Zelfs onze Dominicusreisgids² schrijft er over in een kader: “Hun aanwezigheid zie je het best in de naar hen vernoemde straat Karaimu, waar hun

typische kleurrijke houten huizen staan. De oriëntaalse architectuur van de 19e-eeuwse *kenesa* op nr. 30 geeft blijk van hun Turkse origine.” Zo is er in het noorden van het voormalige “Jiddisjland” dus nog een kleine Joodse sekte - de Karaïten - te vinden.

De Karaïten vormen een sekte die stamt uit Babylon in de tijd van 800 CJ. Hun naam is afgeleid van het Hebreeuwse werkwoord *kara* (“lees”). Dus Karaïten betekent zoiets als “lezers”. Dit is een passende naam omdat zij de Mondelinge Leer verwerpen en zich uitsluitend houden aan de letterlijke lezing van de Hebreeuwse Bijbel. Maar hoe komt nu zo'n sekte in Trakai, in Litouwen verzeild? En waarom hebben sommige sekteleiden een plaatje van de Litouwse groothertog Vytautas aan de muur hangen? Ook hier brengt onze Dominicusreisgids uitkomst: “De grote Litouwse groothertog Vytautas was niet alleen een intelligente staatsman en militair leider, hij was tevens bijzonder ruimdenkend. Al rond 1400 nodigde hij Joden, Russen, Polen en Tartaren uit om zich in zijn land te komen vestigen. Een speciale band had hij met de Karaïten, een volk van Turkse afkomst van wie het geloof is gebaseerd op het Oude Testament. Vytautas was met hen in contact gekomen tijdens zijn veldtochten in de Oekraïne en nam hen mee terug naar Trakai als persoonlijke lijfwacht. Net als andere minderheden kregen de Karaïten het recht op zelfbestuur en religieuze vrijheid, iets exceptioneels in een tijd dat in de rest van Europa niet-christenen werden vervolgd.”

Jiddisjland verdween met de Sjoa. Maar de Karaïten zijn steeds gespaard gebleven door de onderdrukkende regimes, zoals het Russische communisme en het Duitse fascisme, want door deze regimes werden zij niet als joden beschouwd. Door de hoofdstroom van het jodendom zijn deze Karaïten echter altijd vijandig behandeld, wat voor een deel uitgelokt is door incidenten in het verleden waarbij zij hun joodse identiteit zouden hebben verloochend.

Het stadje Trakai (nu met ongeveer 6200 inwoners) ligt ongeveer 25 km ten westen van Vilnius. Dit “Vilnė, Jeroesjalajim de Lita” (Jiddisj) werd al door Napoleon het “Jeruzalem van Litouwen” genoemd. Hier vlak bij ligt dus Trakai waarover voor het eerst in 1337 in schriftelijke bronnen wordt gesproken. Het verloor

echter in de 16e eeuw z'n politieke betekenis. Tijdens de oorlog met Rusland (1650-1655) werd met name de burcht zelfs volledig verbrand. De geschiedenis van de Karaïten is sinds 1397 met Litouwen verbonden, omdat dus de grootvorst Vytautas enige honderden van hen naar Trakai heeft gebracht. Sinds het begin van de 19e eeuw woonden zij zelfs over de gehele stad verspreid. Daarvóór mochten ze slechts in één straat, de huidige Karaimu, wonen. De *kenesa*, het gebedshuis van de Karaïten, bevindt zich in deze straat sinds het einde van de 14e eeuw. Het heeft meerdere keren in brand gestaan en werd steeds weer herbouwd. De huidige *kenesa* (zie foto 2) werd in de 1e helft van de 19e eeuw gebouwd en in de jaren 1903-1904 helemaal gerenoveerd. In het boek "Yiddishland"³ staat een mooie foto van dit *bet ha kneset* met als bijschrift "TROKI Karaimska Kenesa" (zie foto 3). Opvallend is dat in een Karaïtische synagoge (*kenesa*) geen zitplaatsen zijn en de bezoekers hun schoenen uit doen voor ze binnengaan.

In Israël hebben de Karaïten volledige erkenning gekregen als een religieuze groepering en mogen zij

hun eigen wetten aangaande huwelijk, echtscheiding en andere huiselijke zaken handhaven. Toch zijn de Karaïten soms onderwerp van discussie in de Knesset, zoals toen een groot aantal Karaïten in de voormalige Sovjet-Unie een verzoek indiende voor immigratie naar Israël. De vraag was: "Moeten Karaïten voor de Wet op de Terugkeer als joden beschouwd worden?" Immers wie zich jood noemt, moet niet alleen de geschreven leer onderschrijven – de vijf boeken van Mozes, de profeten en andere geschriften die samen de Hebreeuwse Bijbel vormen – maar ook de Mondelinge Leer of traditie, de gezaghebbende interpretatie van de Schrift. Wie deze verwerpt, zoals de Karaïten in Litouwen en op de Krim, worden, ofschoon ze trouw zijn aan de Hebreeuwse Bijbel, niet als Joden erkend.

De wortels van de Karaïten zijn al te vinden in de leer van de Sadduceeën en in de leer van de Qumransekte, die net als zij de mondelinge traditie verwierpen. Ook zijn pro-Karaïtische elementen al waarneembaar bij verscheidene niet-Farizee en niet-Sadducee groepen uit de periode van de Tweede Tempel. De sekte van de Karaïten is ontstaan als het resultaat van een strijd om het leiderschap in de Babylonisch-joodse gemeenschap. Een zekere Anan ben David, die gezien wordt als de stichter van de sekte, verloor de strijd en richtte zijn eigen tak van het jodendom op om bij de Babylonische gezaghebbers erkenning te krijgen als hoofd van een nieuwe religie, die dichter bij de islam staat dan bij het rabbijnse Jodendom.

In de 12^e eeuw vertegenwoordigden de Karaïten het merendeel van de joodse gemeenschap in Egypte. Van de grote joodse denker Maimonides (1135 –1204) is bekend dat hij - nadat hij in 1177 *nagid* (hoofd van de joodse gemeenschap in islamitische landen) van Fostat was geworden - met succes streed tegen de invloedrijke joodse sekte der Karaïten, die de talmoedisch-rabbijnse traditie ontkende. Hij wist te bewijzen hoe ondeugdelijk de doctrines van deze Karaïten waren. Maimonides echter adviseerde de traditionele joden ook de Karaïten wel met liefde en zorg te behandelen als afgedwaalde mede-joden en hen tegelijkertijd te helpen hun houding tegenover de Mondelinge Leer te corrigeren.

De Karaïten volgen bijvoorbeeld ook een andere kalender dan die door het grootste deel van het jodendom wordt gebruikt. Dit leidt dan onder andere tot een andere datum voor Sjawoeot, het Wekenfeest [Pinksteren; red.]. In het rabbijnse Jodendom is het Wekenfeest zo genoemd omdat er zeven weken + één dag geteld moeten worden van af de tweede dag Pesach. Deze dag kan dan ook op elke dag van de week vallen. In het huidige joodse jaar 5767 valt het begin van Sjawoeot op woensdag 23 mei 2007. Volgens de Karaïten valt Sjawoeot altijd op een zondag omdat het tellen van de Omer volgens Leviticus 23:15-16 op een zondag - "...van des anderen daags na den sabbat, van den dag dat gij de garf des beweegoffers zult gebracht hebben ...." (SV) - begint.

Opmerkelijk is ook dat de Karaïten, die uit De Krim in de 14e eeuw neerstreken in Litouwen, met name in Troki/Trakai, hun eigen Turkse taal, geschreven met Hebreeuwse letters, bleven gebruiken. Toch onderhielden ze wel culturele en intellectuele contacten met Jiddisj sprekende rabbijnse joden. Christelijke hebraïsten zochten ook de gunst van belangrijke leiders van de Oost-Europese Karaïten omdat zij hen zagen als dragers van het pre-rabbijnse jodendom dat floreerde in de tijd van Jezus.

Tegenwoordig leven er wereldwijd bij benadering zo'n 30.000 Karaïten, waarvan 25.000 in Israël en nog zo'n 3000 in Polen en de voormalige Sovjet-Unie. In de Verenigde Staten van Amerika zijn het er zo'n 1200, die grotendeels in Californië wonen met een *kenesa* in San Francisco. Nu weten zelfs veel Israëliërs nauwelijks dat er Karaïten wonen in de buurt van Ramleh, vlakbij Ben Gurion vliegveld, omdat de gemeenschap doorgaans weinig van zich laat horen.

Ook staat er een synagoge van de sekte in de joodse wijk van Jeruzalem.

Noten en overige bronnen

1. Het artikel is te vinden in het NIW van 20 oktober 2006 en gaat verder over de vraag waar het progressief jodendom voor staat.
2. Pag.228 van *Dominicusreisgids 2005, Estland, Letland en Litouwen* door Hugo van Wilgen
3. Pagina 326 van *Yiddishland* door Gérard Silvain en Henri Minczeles, uitgave van Gingko Press.

Veel informatie is ontleend aan een artikel uit de Nieuwsbrief van Stichting Centrum voor Bijbelstudie en Onderzoek te Jeruzalem, 23e jaargang nr. 11, november 1998. Ook is informatie gehaald uit *The encyclopedia of Judaism*, Volume IV, Supplement One, Continuum New York. Een andere bron was: *The new encyclopedia of Judaism*, New York University Press.

Afscheid van onze penningmeester

Door het bestuur

Per 1 juli van dit jaar neemt Johan Kelholt afscheid als penningmeester van de Stichting Judaica Zwolle. Johan heeft deze functie bijna zes jaar vervuld vanaf 1 september 2001, toen hij Berend Tiesinga opvolgde. Johan heeft het werk van penningmeester gedaan met grote inzet en professionaliteit, ook in de periode nadat hij ernstig ziek was geweest.

Toen Johan in het najaar van 2001 aantrad als penningmeester, was hij al een oude bekende van onze stichting. In 1992-1993 startte hij namelijk met de beginnerscursus Bijbels-Hebreeuws en van 1994 tot 2003 was hij een trouw bezoeker van de bijhoudcursus.

Bij zijn start als penningmeester wilde hij het anders doen dan zijn voorgangers. Niet dat die het niet goed hadden gedaan, maar zelf was hij vanuit zijn beroep gewend met een professioneel boekhoudpakket te werken. Voor het eerst werden we dus geconfronteerd met grootboeknummers, vlottende activa, liquide middelen, reservefondsen, rekeningcodes etc. De jaarrekeningen van Johan zagen er dan ook altijd buitengewoon professioneel uit. Alle inkomsten en uitgaven waren te herleiden tot kostenposten en grootboeknummers. Balansen en verlies-en-winstrekeningen konden vergeleken worden met de voorafgaande jaren, zodat de ontwikkeling van de financiële positie goed te volgen was. Giften werden niet langer als inkomsten beschouwd, maar als donaties aan het reservefonds. Daardoor kwam de jaarrekening in een ander perspectief te staan en werden de financiële resultaten inzichtelijker. Dankzij deze operatie werd duidelijk dat de financiële positie van de stichting in de seizoenen 2002 tot 2005 zorgelijk begon te worden. In het seizoen 2005-2006 zijn maatregelen genomen en is het gelukt het financiële resultaat om te

buigen tot een neutrale uitkomst. In 2006-2007 hopen we de teruglopende reserves weer enigszins te kunnen aanvullen.

In Johan's periode als penningmeester deed ook het elektronisch bankieren zijn intrede. In 2003 ging de stichting over op Girotel, in 2007 op internetbankieren.

In het najaar van 2004 werd Johan getroffen door een lichte beroerte en is hij een aantal maanden behoorlijk ziek geweest. Maar gelukkig is het herstel vrijwel volledig ingetreden. In het voorjaar van 2005 kon hij beetje bij beetje zijn werk als penningmeester weer oppakken. In oktober 2006 gaf Johan te kennen per 1 januari 2007 te willen stoppen als penningmeester vanwege zijn leeftijd en vanwege de afstand tussen Apeldoorn en Zwolle, die steeds bezwaarlijker werd. Gelukkig heeft hij ons nog tot 1 juli de tijd gegeven een opvolger te zoeken, die we nu in de persoon van Bote Mikkers gevonden hebben.

Johan is als die jaren een trouw bestuurslid geweest die zijn werk met inzet, nauwkeurigheid en professionaliteit gedaan heeft. Op zijn eigen bescheiden wijze heeft hij op de achtergrond een belangrijke rol gespeeld om het werk van de Stichting Judaica mogelijk te maken. We danken hem daar van harte voor en wensen hem en zijn vrouw nog vele jaren in gezondheid.

JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING

VOORJAAR 2007

Kopij voor de Judaica-agenda s.v.p. sturen naar: Postbus 194, 8000 AD Zwolle of via e-mail: info@judaica-zwolle.nl. De cursussen in deze lijst worden georganiseerd door de Stichting Judaica Zwolle in de Zwolse synagoge, Samuel Hirschstraat 8. Actuele informatie voor de Judaica-agenda wordt bijgehouden op onze website www.judaica-zwolle.nl.

Het **cursusprogramma** 2007-2008 is te vinden op onze website www.judaica-zwolle.nl. Een folder kan eventueel worden aangevraagd via het e-mailadres info@judaica-zwolle.nl of telefonisch via 038-4536647.

za 14-7	Sjabbat Matot (Num. 30:2-32:42) - Masee (Num. 33:1-36:13)	di 2-10	Vrij Leerhuis 1 - Sjabbat, 1e bijeenkomst. Docent: mevr. A.G. (Lidy) van Dam. Tijd: 19.30-21.30 uur
za 21-7	Sjabbat Devariem (Deut. 1:1-3:22)	do 4-10	Sjeminie 'Atseret / Slotfeest
di 24-7	Vastendag van 9 Aw / Treurdag Tempelverwoesting	vr 5-10	Simchat Torah / Vreugde der Wet
za 28-7	Sjabbat Wa'etchanan (Deut. 3:23-7:11)	za 6-10	Sjabbat Bereesjiet (Gen. 1:1-6:8)
-----		-----	
za 4-8	Sjabbat Eekev (Deut. 7:12-11:25)	ma 8-10	Bijbels-Hebreeuws 2, 2e bijeenkomst. Docent: dhr. Dr. E. (Evert) van den Berg. Tijd: 19.30-21.30 uur
zo 5-8	Tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" en rondleiding door de synagoge van Zwolle, Stichting Judaica Zwolle. Plaats: Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.30 uur. Toegang: € 2,50	di 9-10	Lezing over: Gemisjpoocel (Gedoe in de familie) door mevr. F. Smulewicz uit Amsterdam, Genootschap Nederland Israël, afdeling Ommen. Plaats: Hervormd Centrum, Julianastraat 8, Ommen. Tijd: 19.30 uur.
za 11-8	Sjabbat Re'ee (Deut. 11:26-16:17)	wo 10-10	Vrij Leerhuis 2 - De voetsporen van Avraham, 1e bijeenkomst. Docent: dhr. Dr. M. (Marcus) van Loopik. Tijd: 19.30-21.30 uur
za 18-8	Sjabbat Sjofetiem (Deut. 16:18-21:9)	za 13-10	Sjabbat Noach (Gen. 6:9-11:32)
za 25-8	Sjabbat Kie Teetsee (Deut. 21:10-25:19)	-----	
-----		ma 15-10	Bijbels-Hebreeuws 2, 3e bijeenkomst. Docent: dhr. Dr. E. (Evert) van den Berg. Tijd: 19.30-21.30 uur
za 1-9	Sjabbat Kie Tavo (Deut. 26:1-29:8)	di 16-10	Vrij Leerhuis 1 - Sjabbat, 2e bijeenkomst. Docent: mevr. A.G. (Lidy) van Dam. Tijd: 19.30-21.30 uur
zo 2-9	Tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" en rondleiding door de synagoge van Zwolle, Stichting Judaica Zwolle. Plaats: Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.30 uur. Toegang: € 2,50	za 20-10	Sjabbat Lech Lecha (Gen. 12:1-17:27)
za 8-9	Sjabbat Nitsavim (Deut. 29:9-30:20) - Wajelech (Deut. 31:1-31:30)	-----	
do 13-9	Rosj Hasjanah / Joods Nieuwjaar (1e dag)	wo 24-10	Vrij Leerhuis 2 - De voetsporen van Avraham, 2e bijeenkomst. Docent: dhr. Dr. M. (Marcus) van Loopik. Tijd: 19.30-21.30 uur
vr 14-9	Rosj Hasjanah / Joods Nieuwjaar (2e dag)	za 27-10	Sjabbat Wajera (Gen. 18:1-22:24)
za 15-9	Sjabbat Ha'azinoe (Deut. 32:1-52)	-----	
zo 16-9	Vastendag van Gedalja	ma 29-10	Bijbels-Hebreeuws 2, 4e bijeenkomst. Docent: dhr. Dr. E. (Evert) van den Berg. Tijd: 19.30-21.30 uur
za 22-9	Jom Kippoer / Grote Verzoendag	wo 31-10	Vrij Leerhuis 2 - De voetsporen van Avraham, 3e bijeenkomst. Docent: dhr. Dr. M. (Marcus) van Loopik. Tijd: 19.30-21.30 uur
do 27-9	Soekkot / Loofhuttenfeest (1e dag)		
vr 28-9	Soekkot / Loofhuttenfeest (2e dag)		
-----			
ma 1-10	Bijbels-Hebreeuws 2, 1e bijeenkomst. Docent: dhr. Dr. E. (Evert) van den Berg. Tijd: 19.30-21.30 uur		

COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle, Postbus 194, 8000 AD Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar. De abonnementsprijs bedraagt € 7,00 per jaar, over te maken op postgirorekening 259272 t.n.v. Penningmeester Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn, onder vermelding van 'abonnement bulletin'.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen, tentoonstellingen, etc. in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- D. Broeren (secretaris a.i.)
- J.H. Kelholt (penningmeester)
- Mw. D. Koffeman-Wielenga (bibliothecaresse)
- S.P. van 't Riet (voorzitter)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Deze folder kan worden aangevraagd bij de voorzitter (038-4536647) of via ons emailadres info@judaica-zwolle.nl. Actuele informatie over de Vrije Leerhuizen, Korte Cursussen en Cursussen Bijbels-Hebreeuws, de Judaica-agenda en andere activiteiten van de Stichting is te vinden op de website: www.judaica-zwolle.nl. De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mevr. D. Koffeman-Wielenga (tel. 0591-616543).

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, over het onderwerp 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is in principe op de eerste zondag van de maand geopend van 13.30-16.00 uur (zie voor de precieze data de Judaica Agenda in dit bulletin). Dan wordt er vanaf 14.00 uur ook een rondleiding verzorgd. De toegangsprijs bedraagt: €2,50 per persoon; voor kinderen €1,50.

De Stichting Judaica Zwolle werkt bij gelegenheid samen met: Joodse Gemeente Zwolle, Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle, Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle, B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica te Hilversum, Bureau Kerk-en-Israël van de PKN te Utrecht, VU-Podium Vrije Universiteit Amsterdam.

Giften voor het werk van de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op girorekening 259272 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn.

VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt omstreeks 1 oktober 2007. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van september te zijn ingeleverd op het redactieadres: Postbus 194, 8000 AD Zwolle of per email zijn ontvangen op info@judaica-zwolle.nl. o.v.v: 'kopij bulletin'.

UIT HET BESTUUR

Het verheugt ons zeer te kunnen melden dat we een nieuwe penningmeester hebben gevonden in de persoon van Bote Mikkers. Hij zal het werk met ingang van het nieuwe seizoen overnemen van Johan Kelholt die ons per 1 juli gaat verlaten (zie elders in dit Bulletin). We wensen Bote succes bij het vervullen van dit voor de stichting belangrijke werk.

Voorts kunnen we melden dat in 2006 er 54 groepen in de synagoge ontvangen werden voor een rondleiding. Dit aantal is exclusief de bezoekers op open monumentendag en bij de tentoonstelling. Een mooi resultaat, waarvoor we alle rondleiders van harte bedanken. Zij zijn het immers die altijd weer klaar staan om aan de grote belangstelling tegemoet te komen.

JUDAICA BULLETIN

De redactie van het Judaica Bulletin bestaat uit: Dick Broeren en Peter van 't Riet. Verspreiding: Gesinus en Astrid Kruithof.

TENTOONSTELLINGSCOMMISSIE

De tentoonstellingscommissie bestaat uit: Riwwah Hamburger (voorzitter), Wil Cornelissen, Marco Groen, Jaap Hagedoorn, Rosa Lemstra, Elmer Lugtigheid (PR), Astrid Rodrigues Pereira, Michael Canter, Ingrid Petiet, Renate van Vuure-Redout.

WERKGROEP CURSUSSEN

De werkgroep cursussen bestaat uit: Dick Broeren, Lidy van Dam, Dick Klasen, Dicky Koffeman, Bote Mikkers, Gerrit Ravensbergen, Peter van 't Riet, Jan Veldhuijzen, Wil Wolters.

WERKGROEP SAMUEL HIRSCHLEZING

De werkgroep Samuel Hirschlezing bestaat uit: Dick Broeren, Dick Klasen en Jan Veldhuijzen.

BEHEER E-MAIL

De mailbox info@judaica-zwolle.nl van de stichting wordt beheerd door Lidy van Dam. Men kan via dit emailadres bijvoorbeeld rondleidingen voor groepen in de synagoge aanvragen.